

Inleiding onder de titel ' Liberale beginselen en de lokale politiek' voor de VVD Schepenbank op 10 april 2013 in Den Haag door dr. Luigi van Leeuwen

Liberales beginselen en de lokale politiek

In ons beginselprogramma staan vrijheid en verantwoordelijkheid prominent aangegeven, daarnaast zijn gelijkwaardigheid, verdraagzaamheid en sociale rechtvaardigheid mede 'leading'. Keuzevrijheid voor de individu - via voice of choice - en verantwoordelijkheid – rechten en plichten – zijn in onze democratie naar tijd en plaats zijn onze ultieme drijfveren. Ik mag u desgevraagd als oud-politicus, bestuurder en natuurlijk ook als econoom meenemen in de recente geschiedenis van de lokale politiek om aan te geven of en hoe wij in staat zijn geweest aan die beginselen vorm te geven.

Zelf heb ik daarvoor steeds twee uitgangspunten gehanteerd. Het eerste was van Montesquieu, die waarschuwde tegen lichtzinnig gebruik van overheidsinkomsten. Hij zei 'de inkomsten van de staat bestaan uit dat deel dat iedere burger geeft van zijn bezit om de veiligheid van de rest te waarborgen of er zelf op aangename wijze van te genieten. Om deze inkomsten goed vast te stellen, moet men rekening houden met de behoeften van de Staat en de behoeften van de burgers. Van het volk moet men niet afnemen van zijn reële behoeften, ten gunste van imaginaire behoeften van de Staat'. Die laatste behoeften omschreef hij als 'dat wat de hartstochten en de zwaktes van hen die regeren vragen, de charme van een buitengewoon project, de ziekelijke lust van ijdelheid, en een zekere onmacht van geest tegen de grillen'. Mij dunkt dat onze bestuurlijke werkelijkheid zich deze waarschuwing ter harte mag nemen.

Het tweede uitgangspunt is mijn definitie van 'goed bestuur', zoals ik die ooit in mijn proefschrift 'de gemeente centraal' heb geformuleerd. De overheid dient te voldoen aan de volgende vier criteria:

1. Zij moet zich informeren over wat de burgers werkelijk wensen en op betrouwbare wijze met die informatie omgaan
2. Zij moet de burgers bieden waarvoor zij betalen en laten betalen voor wat zij ontvangen

3. Zij is verantwoordelijk en aanspreekbaar voor het gevoerde beleid
4. Zij moet kostenbewust handelen en bij haar voorstellen tenminste aangeven welke kosten daaraan verbonden zijn

De brug tussen deze twee uitgangspunten is wat het Liberaal Manifest 2005 heeft genoemd 'de burger is de baas'. Dit betekent dat in de lange tijd aangehangen zogenaamde 'principal – agent' theorie niet langer het rijk de opdrachtgever van de gemeente is, maar de burger! Dit laatste heeft grote invloed op het functioneren van de gemeentelijke organen: de burgemeester; het college van burgemeester & wethouders en uiteraard de gemeenteraad voor nu en in de toekomst. Voordat ik aan de uitwerking van deze laatste ontwikkeling toe ben, ga ik met u langs zo'n 40 jaar lokale politiek om te zien of liberale beginselen hebben kunnen bijdragen aan 'goed bestuur'.

In onze gedecentraliseerde eenheidsstaat vindt er een voortdurende pendel plaats tussen 'top-down' beleidsvorming en 'bottom-up' initiatieven. Zo is het ook met de influx van liberale gedachten. Onze ministers Toxopeus, Witteveen, Geertsema en Carel Polak hebben toen de VVD weer in kabinetten mocht plaatsnemen belangrijke wetgeving kunnen doorvoeren. Ik noem slechts de vernieuwing van de financiële verhouding rijk/ gemeenten (en provincies) naar een rapport van de commissie – Oud en het herstel van het eigen gemeentelijk belastinggebied in de vorm van wat wij nu noemen de onroerend zaakbelasting. Onze medepartijoprichter Henk Vonhoff heeft aan het begin van de jaren '70 een viertal rapporten voorbereid over de reorganisatie van bestuurlijk Nederland. Die rapporten waren het begin van een reeks van studies, die helaas niet of nagenoeg niet een wettelijke eindstreep hebben gehaald. Ik kom daar straks naar aanleiding van de huidige kabinetsplannen nog over te spreken.

Ondanks deze impulsen was er in het lokale bestuur weinig plaats voor liberale gedachten. In de 2^e helft van de jaren'60, toen ik als benjamin in de gemeenteraad van Rotterdam mocht aantreden, heerste er een regenteske sfeer. Kritiek op B&W en – wat wij in Rotterdam noemden – de ambtelijke pausen was 'not done'. Het woord 'transparantie' was nog niet uitgevonden. In die gemeenteraad heerste de PvdA al sinds 1946; kritiek op de almacht van soms matig functionerende wethouders werd niet in dank afgenomen. Bovendien stond de politiek in het teken van het centralisme en paternalisme

van de verzorgingsstaat. Toch waren er interessante gebeurtenissen. Ik noem het jaar 1968, het revolutiejaar. De burgemeester van Amsterdam noemde demonstranten bij het Lieverdje op het Spui 'schorriemorrie' en weigerde in de raad verantwoording af te leggen voor zijn politiebeleid. Het toenmalige kabinet De Jong met confessionelen en liberalen heeft ingegrepen en deze burgemeester ontslagen en de gemeentewet gewijzigd waardoor burgemeesters ook verantwoording moesten afleggen aan de raad (art.219). Het broeide bij de sociaaldemocraten, die niets van hun eigen regenten moesten hebben: zij noemden zich Nieuw Links. Ondertussen schopten zij ook liberalen uit de colleges van B&W. Bij de PvdA ontstond een afkeer van het centralisme, omdat zij door kreeg dat zij op den duur landelijk veel minder invloed zouden kunnen uitoefenen dan lokaal. Het proefschrift van Bram Peper –vice-voorzitter van de partij en compaan van Joop den Uyl - over decentralisatie van het welzijnsbeleid heeft een belangrijke rol gespeeld, evenals de zorgen van Dick Wolfson en Jo Ritzen over de onbeheersbaarheid van de overheidsfinanciën.

Ook op rijksniveau regeerden kabinetten van confessionelen en liberalen van 1977 tot 1989, met een kleine onderbreking. Het kabinet – Lubbers/Van Aardenne ging de geschiedenis in als het 'no-nonsense' kabinet, dat met zijn acties ter verbetering van de doelmatigheid een goede stap deed in de richting van goed bestuur. Er kwamen bezuinigingen; er werd echter ook gelet op verbetering van de financiële disciplines. De zg. ' Accounting rules ' werden aangepast. Het jaarverslag en de jaarrekening werden reële bestuursinstrumenten.

Het heeft tot begin van de jaren'80 geduurd, voordat VVD-ers op lokaal en provinciaal front weer een belangrijke rol konden spelen. Het klinkt misschien een beetje zielig; maar de VVD was toen nog steeds een kleine partij. Wel met een stevige invloed. De Teldersstichting publiceerde een belangrijk geschrift in 1985: Gemeenten tussen rijk en markt. Begrotingsdiscipline, decentralisatie en deregulering en een groter lokaal belastinggebied werden de richtlijn. Zoals bij veel bestuurlijke zaken duurde het tot het midden van de jaren '90 tot dit alles in wetgeving werd vertaald. Dat het overigens niet allemaal rozengeur en maneschijn was in de tijd, kwam door Paars. Verdere egalisering via het Gemeentefonds en een gedeeltelijke afschaffing van de ozb werden

gemeenten met meer begrotingsdiscipline dan andere gestraft. Waardoor 'goed bestuur' weer wat meer op afstand werd geplaatst.

In de loop van de jaren '90 loopt het enthousiasme voor de verkiezingen van gemeenteraden en provinciale staten terug. Een Staatscommissie vindt een formule uit om de lokale en de provinciale politiek spannender te maken: het dualisme! U werkt inmiddels tien jaar met deze vondst; ik hoef daarover geen uitleg te geven. Op weg naar goed bestuur constateren wij een betere begrotingsaanpak in de vorm van programma's en paragrafen. Ook de rol van andere financiële instrumenten is belangrijk.

De vraag waarop ik een antwoord moet geven is: hebben wij liberalen nu met de verbetering van het instrumentarium ten goede hebben kunnen beïnvloeden ook het wezen van de democratie gediend, nl. de verhouding kiezer – gekozenen. Hebben de burgers nu meer te vertellen en wordt er überhaupt beter naar hen geluisterd. Ondertussen hebben wij een kabinet met een liberale agenda. Er is mijns inziens niets tegen een kleine, doch slagvaardige overheid. Er is ook niets tegen bezuinigingen, maar alles is afhankelijk van tijd en plaats. En ook van de wijze waarop: het hoe! Volgens de huidige plannen komt er heel wat bestuurlijke en financiële ellende op de gemeenten af. De positie van de wethouders komt daarbij natuurlijk aan de orde. In de vorige periode werd 30% van de wethouders gedwongen af te treden, de zogenaamde 'vallende wethouders'. Om dit in de komende tijd te voorkomen wordt een andere, pro-actieve opstelling van wethouders verwacht.

In het verlengde van de invoering van het dualisme doemt het beeld op van een verminderde positie van de wethouder. Voor het dualisme was de wethouder veelal de leider van zijn partij; in het college was hij namens zijn partij een zekere factor. In de fractie domineerde hij. De tijd van de lokale politieke regenten is achter de rug. Het accent is verlegd naar de fractievoorzitter; de wethouder mag op verzoek de vergaderingen van de fractie bijwonen. Als straks eindelijk de weg geopend wordt naar de direct door de burger gekozen burgemeester zal de positie van de wethouder nog verder onder druk komen. Het is dan ook de hoogste tijd voor wethouders om de bakens te verzetten. Hier ligt ook een taak voor onze jubilerende schepenbank.

Vanwege de nogal drieste fusieplannen van het kabinet om gemeenten van tenminste 100.000 inwoners te vormen, zouden lokale politici zich moeten verdiepen in de mogelijkheden voor effectieve alternatieven. Er is natuurlijk niets tegen de vrijwillige fusies van gemeenten, integendeel. Het gaat in essentie om verbetering van de dienstverlening aan de burgers tegen verantwoorde kosten. Het stimuleren van dit samengaan mag – ik heb daarvoor al meer dan 10 jaar geleden een pleidooi gehouden – best worden beloond. Modellen als ambtelijke samenwerking in shared service centers tussen bestuurlijk zelfstandige gemeenten is meer dan een second best. Wassenaar en Voorschoten hebben een voorbeeld gegeven; ook Zoetermeer en Pijnacker-Nootdorp doen wat met elkaar, prima. Het gaat om het hoe! Hier ligt een enorme valkuil. Wij zijn al decennia bezig om de dienstverlening aan de burger te verbeteren. Woorden, woorden, weinig daden. Geen politicus verleent een dienst aan de burger. Dat gebeurt door het ambtelijk apparaat. In traditionele theorie is dat ‘neutral between the ends’. In de praktijk is dat nooit waar geweest. Crinice leRoy heeft dat ooit beschreven als de vierde macht. En dat is zo op de dag van vandaag. Er is sprake van een paradox. Wij bestuurders hebben onze ambtenaren nodig om ons beleid uit te voeren; maar wij moeten er ook leiding aangeven om onze doelstellingen te bereiken. Enerzijds, het primaat van de politiek, en anderzijds de vrijheid van de uitvoerende macht bij de uitvoering van het beleid. U wist dat allemaal wel; maar nu komt er een lawine van decentralisaties en bezuinigingen op u af. Aangezien dit weer de concrete dienstverlening aan de burger, uw kiezer, betreft, kunt u dit niet aan de vierde macht overlaten. Uzelf moet aan de bak. Het vluchten in adviezen van commissies en externe interim adviseurs kan niet langer; het is ook niet nodig. U kunt in partnerschap met uw collega’s – regionaal en liberaal – zich beraden op het ‘hoe’. Jullie moeten je medewerkers daarbij betrekken. Geen ambtelijke achterhoedegevechten meer toestaan. Uw gemeenteraad kijkt kritisch toe; nogmaals u moet aan de bak.

Ik maak het nog een slag moeilijker. Ook de burger kijkt kritisch toe via de sociale media. Communicatie top-down (1.0) is over; het is tenminste 2.0. En traditionele antwoorden en vooral verwijzingen door de vierde macht leiden tot steeds grotere ergernis en uiteindelijk stemmenverlies.

Goed bestuur en daarmee vrij baan voor onze liberale beginselen vragen om stevige wethouders, die extern voor de burgers bereikbaar zijn en die intern in staat zijn dienstverlening te verbeteren door culturele en mentale veranderingen in de vierde macht.

Liberale beginselen in het lokale bestuur waren vroeger nauwelijks in te voeren wegens de politieke tegenstand; liberale beginselen zijn nu en in de toekomst om de gerechtvaardigde wensen van onze burgers te concretiseren.

Ik wens de schepenbank nog vele jubilea toe.